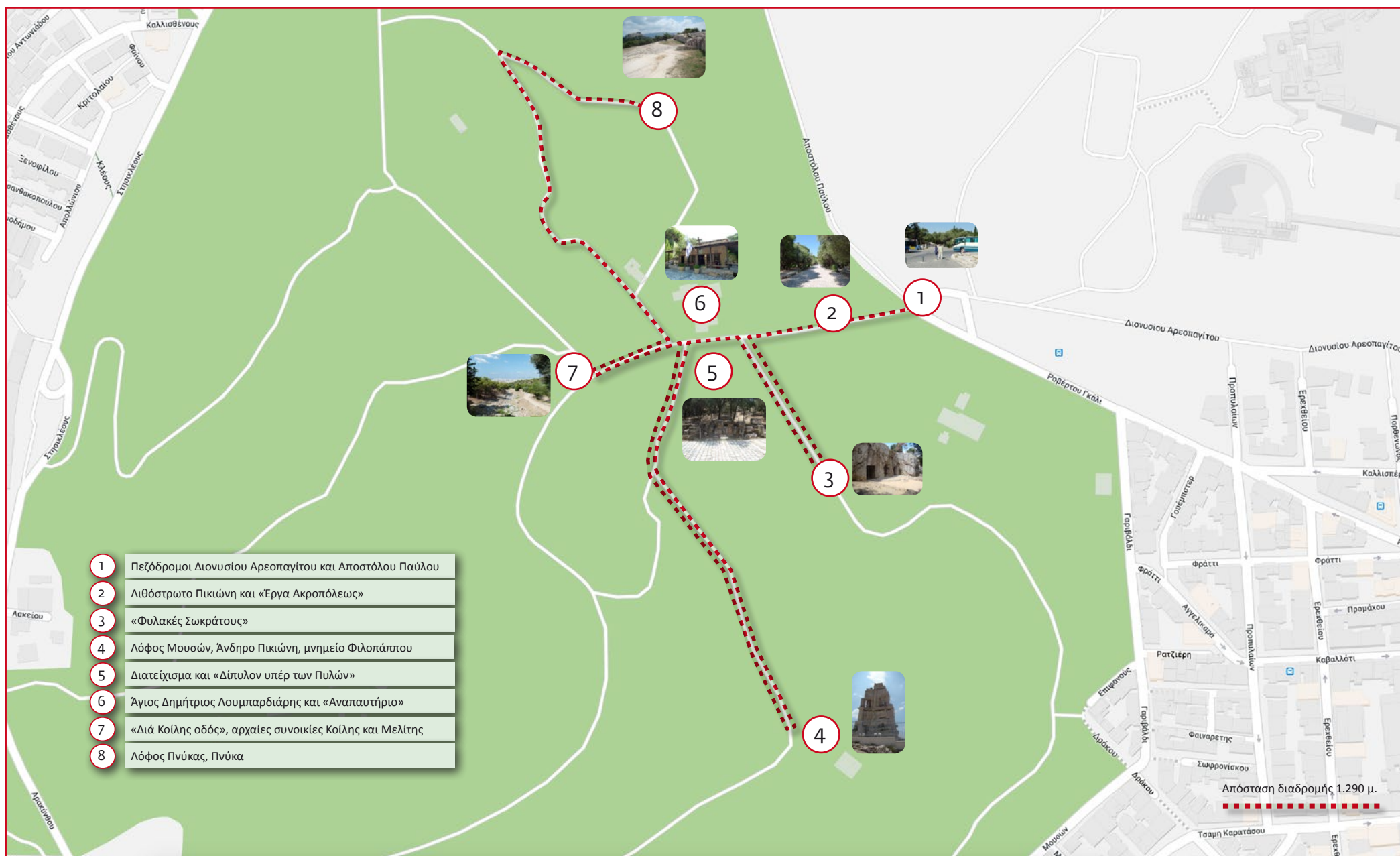

Η Αθήνα... αλλιώς

Στα χνάρια του Πικιώνη

Λίθοι, πλίνθοι και κέραμοι... εν τάξει ερριμμένα

Στα χνάρια του Πικιώνη

Λίθοι, πλίνθοι και κέραμοι... εν τάξει ερριμμένα

«Ο Πικιώνης γεννήθηκε στον Πειραιά το 1887 από Χιώτες γονείς, και ήταν πρώτος εξάδελφος του ποιητή Λάμπρου Πορφύρα και του δημοσιογράφου και συνιδρυτή της εφημερίδας *Το Βήμα* Γεωργίου Συριώτη. Ο πατέρας του από μικρός –όπως και ο ίδιος– είχε κλίση στη ζωγραφική. Ποίηση και ζωγραφική αποτέλεσαν λοιπόν, το πρώτο περιβάλλον για το Δημήτρη Πικιώνη. Το 1906 έγινε ο πρώτος (χρονολογικά) μαθητής του Κωνσταντίνου Παρθένη ενώ παράλληλα σπούδαζε στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο Αθηνών, απ’ όπου το 1908 πήρε το δίπλωμα του πολιτικού μηχανικού. Στη συνέχεια έφυγε για το Μόναχο για να κάνει σπουδές στο ελεύθερο σχέδιο και τη γλυπτική. Στο Παρίσι, διδάχθηκε σχέδιο και ζωγραφική στην Académie de la Grande Chaumière. Παράλληλα γράφτηκε στο εργαστήριο του αρχιτέκτονα Λεόν Σιφλό και παρακολούθησε τα μαθήματα των αρχιτεκτονικών συνθέσεων στη Σχολή Καλών Τεχνών του Παρισιού. Η πραγματική του επιθυμία βέβαια, ήταν να ασχοληθεί με τη ζωγραφική, και όχι με την αρχιτεκτονική. Κατά τη διάρκεια των σπουδών του σημαντική ήταν και η παρουσία του [Αναστάσιου Ορλάνδου](#), του Τζόρτζιο ντε Κίρικο, του Περικλή Γιαννόπουλου και του Γιώργου Μπουζιάνη. Το 1912, την περίοδο των Βαλκανικών Πολέμων, επέστρεψε στην Ελλάδα και όταν αποστρατεύτηκε στράφηκε και πάλι στην αρχιτεκτονική για να συμπληρώσει τις γνώσεις του αρχίζοντας και τις πρώτες μελέτες του πάνω στην αρχιτεκτονική της νεοελληνικής παράδοσης. Σχεδίασε πολλά σπίτια από τη λαϊκή αρχιτεκτονική της Αίγινας. Το 1921 διορίστηκε επιμελητής του καθηγητή Αναστάσιου Ορλάνδου στο μάθημα της Μορφολογίας της Αρχιτεκτονικής και Ρυθμολογίας όπου παρέμεινε μέχρι τα μέσα του 1923. Παντρεύτηκε την Αλεξάνδρα Αναστασίου (1925) με την οποία στη συνέχεια απέκτησε πέντε παιδιά. Την ίδια χρονιά ονομάστηκε έκτακτος καθηγητής του ΕΜΠ στην έδρα της Διακοσμητικής και μονιμοποιήθηκε το 1930. Την περίοδο αυτή διατήρησε σημαντικές πνευματικές φιλίες με τους Σπύρο Αλιμπέρτη, Γιάννη Αποστολά-

κη, Γιώργο και Φώτο Πολίτη, Φώτη Κόντογλου, αρχιτέκτονα Νίκο Μητσάκη, Στρατή Δούκα, Νίκο Βέλμο, Νίκο Χατζηκυριάκο-Γκίκα, Γιάννη Τσαρούχη, Νίκο Εγγονόπουλο και Γεράσιμο Σταματελάτο. Μεταξύ 1935 και 1937 εξέδωσε μαζί με το ζωγράφο και φίλο του, Χατζηκυριάκο-Γκίκα, το περιοδικό *3ο Μάτι*, στο οποίο δημοσίευσε ο ίδιος αρκετά κείμενά του. Το περιοδικό χαρακτηριζόταν ως καλλιτεχνικό και συνεργαζόταν με ονόματα όπως οι συγγραφείς Στρατής Δούκας και Τάκης Παπατσώνης, ο ζωγράφος Σπύρος Παπαλουκάς, ο θεατρικός σκηνοθέτης Σωκράτης Καραντινός, ο γλύπτης Μιχάλης Τόμπρος και ο χαράκτης Άγγελος Θεοδωρόπουλος. Το έργο του ως αρχιτέκτονας ξεκίνησε με την οικία Μωραΐτου στις Τζιτζιφιές (1921-1923). Ήταν οικοδόμημα με χαρακτήρα αττικής λαϊκής αρχιτεκτονικής. Το 1932, με την ολοκλήρωση του Δημοτικού Σχολείου στα Πευκάκια Λυκαβηττού, διαπίστωσε πως δεν τον ικανοποιούσαν τα έργα του και άλλαξε τις αισθητικές του αντιλήψεις. Στοχάστηκε πως το οικουμενικό πνεύμα πρέπει να συντεθεί με το πνεύμα της εθνότητας. Όλα του τα επόμενα αρχιτεκτονικά έργα βασίστηκαν σ’ αυτή την αντίληψη. Τη δεκαετία 1940-1950 η αρχιτεκτονική του δημιουργία περιορίστηκε σε προσχέδια τάφων. Όμως, την αμέσως επόμενη περίοδο, από το 1951 ως το 1957, ασχολήθηκε με πολλά έργα. Ανάμεσά τους η διαμόρφωση του αρχαιολογικού χώρου γύρω από την Ακρόπολη και το λόφο Φιλοπάππου, ίσως το σημαντικότερο έργο του, και το τουριστικό περίπτερο του Αγίου Δημητρίου Λουμπαρδιάρη, επιδιώκοντας το κατ’ εκείνον ιδεώδες, τη σύνδεση του οικουμενικού πνεύματος με το πνεύμα της παράδοσης. Η διαρρύθμιση των υπαίθριων χώρων γύρω από τον Ιερό Βράχο αποτελεί ένα έργο τέχνης. Το 1958, μετά από 35ετή θητεία στο ΕΜΠ ως καθηγητής, αποσύρθηκε. Το 1966 εκλέχθηκε τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Στις 28 Αυγούστου του 1968 πέθανε στην Αθήνα».

Από τη Βικιπαίδεια

Μπροστά μας ξετυλίσγονται οι δυτικοί λόφοι, πνιγμένοι στο πράσινο και γεμάτοι μισοκρυμμένα κατάλοιπα και ίχνη της αρχαίας κατοίκησης. Ιερά, κατοικίες, εργαστήρια, δημόσια κτίρια, δρόμοι, αγωγοί ύδρευσης, αινιγματικά μνημεία και ανεπαίσθητα χαράγματα αφηγούνται ιστορίες της πόλης παμπάλαιες. Είναι η περίφημη «πόλη των βράχων» των περιηγητών του 19ου αιώνα, οι οποίοι εντυπωσιάστηκαν από το πλήθος των αταύτιστων αρχαίων καταλοίπων που εντόπιζαν εδώ κι εκεί. Τίποτε δεν θα ήταν ίδιο εδώ χωρίς

το δημιουργικό άγγιγμα του αρχιτέκτονα Δημήτρη Πικιώνη. Όλα ξεκίνησαν τη δεκαετία 1950-1960, όταν η Πολιτεία αποφάσισε μια πολεοδομική παρέμβαση ευρείας κλίμακας στους δυτικούς λόφους και γύρω από την Ακρόπολη, λόγω και της ραγδαίας ανάπτυξης του μαζικού τουρισμού. Σκοπός ήταν η βελτίωση της πρόσβασης προς τις εμβληματικές αρχαιότητες και η διαμόρφωση και ένταξή τους στον ζωντανό πολεοδομικό ιστό. Το φιλόδοξο εγχείρημα, γνωστό ως «Έργα Ακροπόλεως», ανατέθηκε στον καθηγητή Πικιώνη κατόπιν

υπόδειξης υπηρεσιακών παραγόντων, από τον τότε υπουργό Δημοσίων Έργων Κωνσταντίνο Καραμανλή. Εκείνος το έφερε σε πέρας με «εμπνευσμένο σχεδιασμό» και μια έκδηλη ταπείνωση μπροστά «στο μεγαλείο της αρχαίας κληρονομιάς», όπως έχει εύστοχα διατυπωθεί, δημιουργώντας τελικές προσβάσεις προς τα μνημεία της Ακρόπολης και τον λόφο των Μουσών. Όλα έγιναν με γνώμονα την προστασία, ανάδειξη και αναγνωσιμότητα του τοπίου. Το «πώς» θα το δούμε ακολουθώντας τα βήματά του.

Η Αθήνα στον χρόνο (οι χρονολογίες είναι μ.Χ., εκτός αν δηλώνεται διαφορετικά)

Νεολιθική εποχή	(3500-3200 π.Χ.)	Αρχαϊκή εποχή	(700-480 π.Χ.)	Ρωμαϊκή εποχή	(86 π.Χ.–330)	Οθωμανική κυριαρχία	(1456-1833)
Εποχή του Χαλκού	(3200-1050 π.Χ.)	Κλασική εποχή	(480-323 π.Χ.)	Βυζαντινή εποχή	(330-1204)	Νεότερα χρόνια	(1833-1945)
Γεωμετρική εποχή	(1050-700 π.Χ.)	Ελληνιστική εποχή	(323-86 π.Χ.)	Λατινική κυριαρχία	(1204-1456)	Σύγχρονα χρόνια	(1945-σήμερα)

Ξεκινώντας να χαράξουμε την προσωπική μας διαδρομή αναστοχασμού στα χνάρια του σπουδαίου Πικιώνη, το σταυροδρόμι αποτελεί ιδανική αφετηρία αλλά και κατάλληλη «εισαγωγή» στο θέμα. Ραχοκοκαλιά του Αθηναϊκού Περιπάτου, λιθόστρωτες «γέφυρες» του τόπου και του χρόνου, οι δύο εμβληματικοί πεζόδρομοι αφηγούνται τη δική τους πολεοδομική «μικροϊστορία». Οι ρίζες τους μας πηγαίνουν στα μέσα του 19ου αιώνα. Ήταν η εποχή του πυρετώδους (ανα)σχεδιασμού και της υλοποίησης διαδοχικών πολεοδομικών προτάσεων, που μεταμόρφωσαν σταδιακά τη «μικρή» Αθήνα σε ευρωπαϊκή πρωτεύουσα. Σε αντίθεση με τα προηγούμενα πολεοδομικά σχέδια (των [Κλεάνθη-Σάουμπερτ](#) και [Κλέντσε](#)) όπου προτεινόταν ανάπτυξη της νεότερης Αθήνας μόνο στα βόρεια της Ακρό-

πολης, στο «Γενικόν Σχέδιον των Αθηνών» (πολεοδομικό σχέδιο έτους 1847) ο συντάκτης αναφέρει την πρόθεση δημιουργίας ενός εξοχικού «Βουλευαρίου» νότια του Ιερού Βράχου. Αν το σχέδιο λάμβανε σάρκα και οστά ως είχε, το πλάτος της οδού θα ήταν 36 μ., όσο το πλάτος του [Βουλευαρίου](#) μέσα στην πόλη, δηλαδή της λεωφόρου Πανεπιστημίου! Η νέα χάραξη θα αντικαθιστούσε τον παλιότερο στενό δρόμο, λειτουργώντας ως γέφυρα ανάμεσα στο Ολυμπείο και τον Κήπο του Θησείου, που ήταν ακόμη στα χαρτιά. Στην πορεία της θα διασταυρωνόταν με τις οδούς Ασωμάτων, Πειραιώς, Πανεπιστημίου και Αμαλίας, σχηματίζοντας έναν ιστορικό «δακτύλιο» γύρω από την Ακρόπολη και τον Άρειο Πάγο. Κινητήριος δύναμη για το δημόσιο έργο αποδείχτηκαν οι μεγάλες ανασκαφές

που ήταν τότε σε εξέλιξη στο [χορηγικό μνημείο](#) του Θρασύλλου, το Διονυσιακό Θέατρο, το Ηρώδειο και τη Στοά του Ευμένη, στη νότια κλιτύ της Ακρόπολης. Το 1862 το Βουλευάριο είχε πλήρως διαμορφωθεί (με μικρότερο πλάτος από το προβλεπόμενο) αναδεικνύοντας τα μνημειακά σύνολα της αρχαιότητας. Για έναν περίπου αιώνα παρέμεινε σε χρήση, ως το 1955 που έγινε η νέα χάραξη της Διονυσίου Αρεοπαγίτου, ενώ οι δύο οδικοί του άξονες ασφαλτοστρώθηκαν την πρώτη δεκαετία του 20ού αιώνα, επί δημαρχίας Σπύρου Μερκούρη. Δεν έλειψαν φυσικά και οι ακαλαίσθητες «παρεμβάσεις» που αλλοίωσαν τον αρχικό χαρακτήρα του (όπως οι τεράστιοι σωροί χώματος από τις ανασκαφές στο Ηρώδειο που παρέμεναν σε κοινή θέα για πολλά χρόνια και η «Οικία Παρθένη» που ήταν χτισμένη περίπου στο σημείο που στεκόμαστε). Οι Αθηναίοι θυμούνται μέχρι το 2000 τη Διονυσίου Αρεοπαγίτου ως δρόμο πυκνής κυκλοφορίας, αλλά και χώρο «προσωρινής» στάθμευσης για τα τουριστικά λεωφορεία με τις αναμμένες μηχανές κάτω από τα μνημεία, «χάριν του κλιματισμού». Μεταξύ των ετών 2000 και 2002 οι πολυετείς περιπέτειες έλαβαν τέλος, με τα έργα της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων. Το αρχικό όραμα της δημιουργίας μιας αρχαιολογικής ζώνης κάτω από την Ακρόπολη πήρε

σάρκα και οστά ενάμιση αιώνα μετά τη σύλληψή του! Δημιουργήθηκε τότε για πρώτη φορά ένας ενιαίος Αρχαιολογικός Περίπατος που συνέδεσε τα έξι σπουδαιότερα μνημειακά σύνολα της Αθήνας (Ολυμπείο, βόρεια και νότια κλιτύς της Ακρόπολης, Αρχαία Αγορά και Άρειος Πάγος, δυτικοί λόφοι, Ρωμαϊκή Αγορά και Βιβλιοθήκη του Αδριανού, Κεραμεικός). Η Ενοποίηση –μαζί με τα έργα για την προστασία και αναβίωση της Πλάκας– αποτελούν τις δύο μεγαλύτερες πολεοδομικές παρεμβάσεις «κοινωνικού χαρακτήρα» που υλοποιήθηκαν στη σύγχρονη Αθήνα. Οι πεζοδρομημένες οδοί με τα λίθινα καθιστικά, σε συνδυασμό με δρόμους ευρείας κυκλοφορίας όπως η λεωφόρος Αμαλίας, προσφέρουν άμεση πρόσβαση στα αρχαία μνημεία, που προβάλλουν ως νησίδες «ιστορικής μνήμης» στον αστικό ιστό. Οικιστική «ανάσα» γύρω από την Ακρόπολη για τον Αθηναίο και τον επισκέπτη, ο Περίπατος αποτελεί μνημειώδες μέσο μετάβασης αλλά και αυτόνομο προορισμό. Δίχως άλλο κάπως έτσι θα είχαν οραματιστεί το παλιό Βουλευάριο οι ρομαντικοί εμπνευστές του...

Η Αθήνα στον χρόνο

Νεολιθική εποχή	(3500-3200 π.Χ.)	Αρχαϊκή εποχή	(700-480 π.Χ.)	Ρωμαϊκή εποχή	(86 π.Χ.-330)	Οθωμανική κυριαρχία	(1456-1833)
Εποχή του Χαλκού	(3200-1050 π.Χ.)	Κλασική εποχή	(480-323 π.Χ.)	Βυζαντινή εποχή	(330-1204)	Νεότερα χρόνια	(1833-1945)
Γεωμετρική εποχή	(1050-700 π.Χ.)	Ελληνιστική εποχή	(323-86 π.Χ.)	Λατινική κυριαρχία	(1204-1456)	Σύγχρονα χρόνια	(1945-σήμερα)

Η Αθήνα στον χρόνο

Νεολιθική εποχή (3500-3200 π.Χ.)	Αρχαϊκή εποχή (700-480 π.Χ.)	Ρωμαϊκή εποχή (86 π.Χ.-330)	Οθωμανική κυριαρχία (1456-1833)
Εποχή του Χαλκού (3200-1050 π.Χ.)	Κλασική εποχή (480-323 π.Χ.)	Βυζαντινή εποχή (330-1204)	Νεότερα χρόνια (1833-1945)
Γεωμετρική εποχή (1050-700 π.Χ.)	Ελληνιστική εποχή (323-86 π.Χ.)	Λατινική κυριαρχία (1204-1456)	Σύγχρονα χρόνια (1945-σήμερα)

Ο λιθόστρωτος δρόμος ακολουθεί εν μέρει την πορεία της αρχαίας «διά Κοίλης οδού» που οδηγούσε στον Πειραιά μέσω των Μακρών Τειχών (στη μεσαιωνική παράδοση αναφέρεται και ως «Μακρυτείχη»). Ταυτόχρονα είναι και μια «περίληψη» του έργου του εμπνευσμένου αρχιτέκτονα, πολεοδόμου, στοχαστή, ζωγράφου, σκηνογράφου και φιλόσοφου, που άφησε το ιδιότυπο αποτύπωμά του στο ιστορικό τοπίο. Ο δρόμος εντάσσεται στα περίφημα «Έργα Ακροπόλεως», δηλαδή τις δύο σπειροειδείς διαδρομές που δημιούργησε ο Πικιώνης, οι οποίες ξετυλίγονται στο ιστορικό τοπίο μέσω ενός ευφάνταστου συστήματος περίτεχνων διαμορφώσεων και πεζόδρομων ή ατραπών, προσαρμοσμένων στα αρχαία μονοπάτια. Οι διαδρομές έχουν αφετηρία στη διασταύρωση των οδών που οδηγούν στο διάσελο μεταξύ των λόφων των Μουσών, της Πνύκας και της Ακρόπολης: η μία (μήκους 300 μ.) προσεγγίζει την Ακρόπολη, ενώ η άλλη (μήκους 500 μ.) απομακρύνεται από αυτήν, για να καταλήξει συστρεφόμενη στο Άνδριο με την καθλωτική θέα προς τον Ιερό Βράχο. Σε αυτό το σοφά δομημένο φυσικό, ιστορικό και αρχιτεκτονικό σκηνικό οι αρχαιότητες αναδεικνύονται «διακριτικά και

υποβλητικά», καθώς τα σημεία στάσης και θέας μάς προ(σ)καλούν συνεχώς να τις αγκαλιάσουμε με το βλέμμα. Στην πορεία συναντάμε παντού δωμάτια και δρόμους λαξευμένους στα βράχια, που θυμίζουν ότι στην αρχαιότητα οι λόφοι των Μουσών και της Πνύκας ήταν κατοικημένοι. Η κάθε διαδρομή μετουσιώνεται σε μία βιωματική εμπειρία «μνήσης», βασισμένη στην αλληλουχία των οπτικών εντυπώσεων, με κύριο ψυχολογικό εργαλείο το στοιχείο της έκπληξης. Επικέντρο όλων ο περιπατητής – ήταν παροιμιώδης η λεπτή ειρωνεία με την οποία αντιμετώπιζε ο αρχιτέκτονας οποιονδήποτε άλλο τρόπο προσέγγισης των μνημείων – ο οποίος καλείται σε μία φυσική και πνευματική, προσκυνηματική θα έλεγε κανείς, προσέγγιση. Πέραν του ιδεολογικού υπόβαθρου, η δομή των διαμορφώσεων είναι εντελώς πρωτότυπη και η ποιότητα της κατασκευής τους εξαιρετική. Ο Πικιώνης «κέντησε» τους λόφους με υλικά που σέβονται το τοπίο και τις αρχαιότητες, «παντρεύοντας» τις εποχές: κυβόλιθοι, φυσική πέτρα, μαρμάρινα στοιχεία από κατεδαφισμένα **νεοκλασικά** κτίρια, ξύλο, μορφοπλαστικές ζώνες από μπετόν δημιουργούν αναλημματικούς τοίχους, καθιστικά και πλακόστρωτα, συνθέτοντας μια πρωτό-

τυπη «θραυσματική αφήγηση». Με το ένα πόδι στην αρχαιότητα και το άλλο στην παράδοση, η ιδιόρρυθμη αυτή μορφοπλαστική «γλώσσα» επικρίθηκε έντονα στην εποχή της, αλλά βρήκε και ένθερμους υποστηρικτές. Συνοδοιπόροι στα «Έργα Ακρόπολεως», που ολοκληρώθηκαν σε λίγα χρόνια (Μάιος 1954-Ιανουάριος 1958), ήταν οι μαθητές του Πικιώνη, αλλά και άξιοι ανώνυμοι τεχνίτες. Κόντρα στο ρεύμα της εποχής, αφιερώθηκαν στην επιτόπια εργασία, με πηγή έμπνευσης το φυσικό τοπίο και τον Ιερό Βράχο, εφαρμόζοντας «επί του πεδίου» τις πρωτοποριακές ιδέες του δημιουργού. Συνολικά οι επεμβάσεις υλοποιήθηκαν μόλις στο ένα δέκατο των λόφων των Μουσών και της Πνύκας (έξι εκτάρια). Στον σχεδιασμό εντάσσεται και η φύτευση με δέντρα και φυτά της αττικής γης (με δίκτυο άρδευσης), που προστέθηκαν στα προϋπάρχοντα δασύλλια κυπαρισσιών και πεύκων, αλλά και η διευθέτηση του τοπίου γύρω από το Ηρώδειο και το Διονυσιακό Θέατρο. Σήμερα οι λόφοι αποτελούν όαση με πλούσια χλωρίδα και πανίδα, στην οποία έχουν καταγραφεί 53 είδη βλάστησης, 31 ποώδη φυτά και μια ορνιθοπανίδα 88 ειδών, τέσσερα είδη λεπιδοπτερών και τέσσερα ερπετών, πολλά από τα οποία

ανήκουν στα προστατευόμενα είδη. Το έργο του Πικιώνη σεβάστηκε απόλυτα τις υπάρχουσες χαράξεις των οδών Διονυσίου Αρεοπαγίτου και Αποστόλου Παύλου, χωρίς να λειτουργεί ανταγωνιστικά προς αυτές. Την ίδια εποχή κατασκευάστηκαν το Αναψυκτήριο του Λουμπαρδιάρη («Αναπαυτήριο»), το τουριστικό περίπτερο Διόνυσος, το θέατρο της Δώρας Στράτου, οριοθετήθηκε ο αρχαιολογικός χώρος των λόφων με τη χάραξη της περιφερειακής οδού και απομακρύνθηκε ο προσφυγικός οικισμός του Ασυρμάτου στη δυτική πλευρά των λόφων. Μισό σχεδόν αιώνα αργότερα ο Αθηναϊκός Περίπατος συμπλήρωσε με ανάλογο σεβασμό τα «Έργα Ακροπόλεως», δημιουργώντας μια αδιάσπαστη οργανική ενότητα σε δυναμικό διάλογο με τα μνημεία. Οι διαμορφώσεις Πικιώνη έχουν χαρακτηριστεί ως ιστορικό διατηρητέο μνημείο και έργο τέχνης και διεθνώς μνημείο αρχιτεκτονικής κήπων. Πριν την πρώτη μας παράκαμψη ως αναρωτηθούμε πώς θα ήταν σημερα οι δυτικοί λόφοι, αν δεν τους είχε «αγγίξει» το δημιουργικό πνεύμα του στοχαστή-αρχιτέκτονα.

Η Αθήνα στον χρόνο

Νεολιθική εποχή	(3500-3200 π.Χ.)	Αρχαϊκή εποχή	(700-480 π.Χ.)	Ρωμαϊκή εποχή	(86 π.Χ.-330)	Οθωμανική κυριαρχία	(1456-1833)
Εποχή του Χαλκού	(3200-1050 π.Χ.)	Κλασική εποχή	(480-323 π.Χ.)	Βυζαντινή εποχή	(330-1204)	Νεότερα χρόνια	(1833-1945)
Γεωμετρική εποχή	(1050-700 π.Χ.)	Ελληνιστική εποχή	(323-86 π.Χ.)	Λατινική κυριαρχία	(1204-1456)	Σύγχρονα χρόνια	(1945-σήμερα)

Το κύριο στοιχείο που χαρακτηρίζει την ιδιόμορφη αρχιτεκτονική και πολεοδομία της περιοχής είναι η διάνοιξη θεμελίων ή και ολόκληρων δωματίων στα βραχώδη πρανή των λόφων. Σε ένα τέτοιο μνημείο, μισοκρυμμένο και αινιγματικό, μας οδηγεί η μικρή πινακίδα στα αριστερά. Η καλοδιατηρημένη κατασκευή, που είναι εξολοκλήρου λαξευμένη στον βράχο, εντυπωσίασε τους δυτικούς ταξιδιώτες που φρόντισαν να την περιγράψουν σε κείμενα και να την αποτυπώσουν σε χάρτες. Ωστόσο, μην έχοντας άλλα στοιχεία για την ταύτισή της αποδέχτηκαν τη λαϊκή παράδοση περί «αρχαίου λουτρού» ή «δεσμοτηρίου», που οφείλεται ασφαλώς στην κατασκευή της μέσα στη φυσική σπηλιά. Μέχρι σήμερα η αρχική χρήση της επιβλητικής κατασκευής στον λόφο των Μουσών παραμένει μυστήριο. Το κτίριο είχε δύο ή τρεις ορόφους, όπως δείχνουν οι οπές για δοκάρια στον βράχο, τα οποία στήριζαν το μπροστινό του τμήμα που δεν σώζεται (χτισμένο πιθανώς από πέτρες και ξύλα). Πίσω από τις τρεις θύρες που είναι λαξευμένες με περισσή επιμέλεια στον βράχο ανοίγονται ισάριθμα δωμάτια και στο βάθος μια αχλαδόσχημη δεξαμενή. Μία επίσης λαξευτή σκάλα στη νότια πλευρά οδηγούσε στο δώμα, στο επίπεδο του στομίου της δεξαμενής. Κατά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο το μνημείο κλήθηκε να υπηρετήσει έναν διαφορετικό ιστορικό ρόλο: το βραχώδες εσωτερικό του χρησιμοποιήθηκε ως καταφύγιο για αγάλματα από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο και το Μουσείο της Ακρόπολης, αφού πρώτα το έκρυσαν πίσω από έναν συμπαγή τοίχο από οπλισμένο σκυρόδεμα.

Η Αθήνα στον χρόνο

Νεολιθική εποχή	(3500-3200 π.Χ.)	Αρχαϊκή εποχή	(700-480 π.Χ.)	Ρωμαϊκή εποχή	(86 π.Χ.-330)	Οθωμανική κυριαρχία	(1456-1833)
Εποχή του Χαλκού	(3200-1050 π.Χ.)	Κλασική εποχή	(480-323 π.Χ.)	Βυζαντινή εποχή	(330-1204)	Νεότερα χρόνια	(1833-1945)
Γεωμετρική εποχή	(1050-700 π.Χ.)	Ελληνιστική εποχή	(323-86 π.Χ.)	Λατινική κυριαρχία	(1204-1456)	Σύγχρονα χρόνια	(1945-σήμερα)

Οι λόφοι των Μουσών (Φιλοπάππου), της Πνύκας και των Νυμφών (Αστεροσκοπείου) είναι ένα βραχώδες σύνολο δυτικά της Ακρόπολης έκτασης 700 στρεμμάτων, φυσικό σύνορο ανάμεσα στον Ιερό Βράχο και το ευάλωτο θαλάσσιο μέτωπο, αλλά και την πεδιάδα του αρχαίου *Ελαιώνα*. Ο μύθος λέει πως ήταν το πεδίο των αιματηρών μαχών της Αμαζονομαχίας, από την οποία βγήκε θριαμβευτής ο Θησέας. Στον λόφο των Μουσών εντόπισαν οι αρχαιολόγοι τα

πρώτα ίχνη κατοίκησης, που ανάγονται στα πρωτοελλαδικά χρόνια, αλλά και μυκηναϊκούς τάφους (όπως και στην Πνύκα). Κατά τη γεωμετρική εποχή ένα νεκροταφείο κατέλαβε την περιοχή, η οποία έμεινε έξω από την αρχαϊκή οχύρωση που χτίστηκε αργότερα. Από τα τέλη του 6ου αι. π.Χ. διαπιστώνεται μια σαφής τάση επέκτασης του άστεως προς τους δυτικούς λόφους· το πιστοποιούν τα ιερά του Δία και των Νυμφών στον ομώνυμο λόφο, η εγκατάσταση της

Εκκλησίας του Δήμου στην Πνύκα και οι φιλολογικές μαρτυρίες για την πολυσύχναστη «διά Κοίλης οδό». Η κατασκευή της Θεμιστόκλειας οχύρωσης (479 π.Χ.) έβαλε τους λόφους εντός των τειχών. Δύο αιώνες αργότερα χτίστηκε το Διατείχισμα, στο οποίο ενσωματώθηκε το Μακεδονικό Φρούριο στην κορυφή του λόφου (το ισχυρό οχυρό που έχτισε ο *Δημήτριος Πολιορκητής* για τη μακεδονική φρουρά, το οποίο επόπτευε την Ακρόπολη και τις προσβάσεις από τη θάλασσα). Εντός της νέας οχύρωσης βρέθηκε και το προϋπάρχον «Ηρώ του Μουσαίου», μια λατρευτική κατασκευή με κόγχες που μάλλον σχετίζεται με τον μυθικό ποιητή Μουσαίο, ο οποίος σύμφωνα με τον Πausanias έδωσε το όνομά του στον λόφο. Κατά την παλααιοχριστιανική εποχή αλλά και μέχρι την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας οι λόφοι παρέμεναν ακατοίκητοι. Στο πέρας των αιώνων τους κάλυψε ένα πέπλο μυστηρίου, ώσπου κατέφθασαν οι περιηγητές που έβγαλαν από τη λήθη τα πολυπληθή κατάλοιπα της μακραίωνης κατοίκησης τους. Σκοτεινή σελίδα η νύχτα της 26ης προς την 27η Σεπτεμβρίου 1687, όταν ένα από τα κανόνια του Μοροζίνι στόχευσε από εδώ εναντίον του Παρθενώνα, προκαλώντας τη μεγαλύτερη καταστροφή που είχε υποστεί ποτέ ο περικαλλής ναός. Στα νεότερα χρόνια οι λόφοι κινδύνευαν από τη λατόμηση και τις ανεξέλεγκτες παρεμβάσεις, με αποτέλεσμα την πρώτη δεκαετία του

20ού αιώνα να τεθεί σε εφαρμογή ένα σχέδιο εκτεταμένης δενδροφύτευσης από τη Φιλοδασική Ένωση που συνέβαλε στη διάσωσή τους. Οι εμπνευσμένες διαμορφώσεις του Πικιώνη δημιούργησαν νέες προσβάσεις και αναγνώσεις του φυσικού και ιστορικού τοπίου. Ιδανικό τους συμπλήρωμα τα έργα της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων ανέδειξαν δυναμικά τον διττό χαρακτήρα των λόφων, ως αρχαιολογικού πάρκου αλλά και ως χώρου αναψυχής και περιπάτου, ιδιαίτερης φυσικής ομορφιάς. Σήμερα οι κάτοικοι της ευρύτερης περιοχής είναι... δικτυωμένοι (<https://filopappou.wordpress.com/istorika>) και δραστήριοι, με στόχο την ενημέρωση του κόσμου για τη σπουδαιότητα και την προστασία των δυτικών λόφων. Κοινό αίτημα εδώ και χρόνια η επαναλειτουργία του «Αναπαυτηρίου», που για δεκαετίες αποτέλεσε αγαπημένο προορισμό για τους Αθηναίους αλλά σήμερα μαραζώνει.

Μέσω μιας ανηφορικής πορείας κάτω από τα δέντρα, με περίτεχνα μονοπάτια και καθιστικά και «συνοδοιπόρο» το Διατείχισμα, το κεντρικό λιθόστρωτο μάς κατευθύνει σε ένα ευρύχωρο πλάτωμα. Τοποθετημένο σοφά στο μέσον της ανάβασης προς την κορυφή, το Άνδηρο του Πικιώνη μάς προσκαλεί να ενεργοποιήσουμε το βλέμμα μας, ξαποσταίνοντας στα καθιστικά του (που θυμίζουν αρχαίες εξέδρες) με την καλύτερη θέα της Ακρόπολης. Μια σύντομη πορεία

Η Αθήνα στον χρόνο

Νεολιθική εποχή	(3500-3200 π.Χ.)	Αρχαϊκή εποχή	(700-480 π.Χ.)	Ρωμαϊκή εποχή	(86 π.Χ.-330)	Οθωμανική κυριαρχία	(1456-1833)
Εποχή του Χαλκού	(3200-1050 π.Χ.)	Κλασική εποχή	(480-323 π.Χ.)	Βυζαντινή εποχή	(330-1204)	Νεότερα χρόνια	(1833-1945)
Γεωμετρική εποχή	(1050-700 π.Χ.)	Ελληνιστική εποχή	(323-86 π.Χ.)	Λατινική κυριαρχία	(1204-1456)	Σύγχρονα χρόνια	(1945-σήμερα)

«μύησης» για μια καθηλωτική θέαση της αιωνιότητας, κι εμείς γινόμαστε «μέτοχοι» της οπτικής του μεγάλου δημιουργού που καθοδηγεί τα βήματά μας! Στην κορυφή δεσπόζει το επιβλητικό ταφικό μνημείο που έδωσε τη σημερινή ονομασία του λόφου, χτισμένο από έναν ευγενή που ακροβατούσε μεταξύ δύο κόσμων και δύο εποχών. Γεννημένος στην Κορμαγνή, ένα μικρό βασίλειο στο ανατολικό σύνορο της ρωμαϊκής αυτοκρατορίας μεταξύ Συρίας και Καππαδοκίας και εγγονός του τελευταίου του βασιλιά Αντίοχου Δ', ο Γάιος Ιούλιος Αντίοχος Φιλόπαππος εκπατρίστηκε στην Αθήνα. Η βασιλική του καταγωγή του εξασφάλισε μια άνετη ζωή. Ως αθηναίος πολίτης εγγράφηκε στον Δήμο Βήσσης της Αντιοχίδας φυλής, διετέλεσε δύο φορές αγωνοθέτης των Διονυσίων και επώνυμος άρχοντας και εντάχθηκε στους πνευματικούς κύκλους της εποχής, διατηρώντας σχέσεις με τους πιο επιφανείς Αθηναίους. Η περίοπτη θέση του ταφικού του μνημείου –είναι το δεύτερο ψηλότερο οικοδόμημα μετά τα μνημεία της Ακρόπολης– το καθιστά ένα από τα πιο αναγνωρίσιμα τοπία της Αθήνας. Από τότε που χτίστηκε ως σήμερα δημιουργεί την ίδια αίσθηση! Η επιλογή της θέσης ήταν μια συνειδητή αναγωγή στα ταφικά έθιμα της Κορμαγνής, όπου τα μέλη της

βασιλικής οικογένειας ενταφιάζονταν σε ύψωμα (στα λεγόμενα ιεροθέσια). Η μορφή και η διακόσμηση του κτιρίου, που ενσωματώνει στοιχεία από την Αθήνα, τη Ρώμη και την Κορμαγνή, είναι ξένες προς την αθηναϊκή καλλιτεχνική παράδοση και αισθητική. Ο Πausanias αναφέρει απλώς τη θέση του εντός των τειχών, χωρίς μνεία στον κάτοχό του. Το μνημείο διατηρήθηκε ακέραιο ως τον 15ο αιώνα, ενώ στη συνέχεια υπέστη φθορές. Το 1898 η Αρχαιολογική Εταιρεία έκανε ανασκαφή και εργασίες στερέωσης, ενώ ακολούθησε μικρότερης κλίμακας έρευνα το 1940. Το μαρμάρινο μνημείο υψώνεται σε πόρινη [κρηπίδα](#) πάνω από την οποία υπάρχει [ζωφόρος](#) με ανάγλυφη παράσταση του Φιλόπαππου σε άρμα (στην πίσω πλευρά βρισκόταν ο ταφικός θάλαμος με τη σαρκοφάγο). Ψηλότερα αναπαρίσταται ξανά ο Φιλόπαππος καθιστός σε θρόνο μέσα σε κόγχη, ενώ αριστερά του σε μικρότερη κόγχη σώζεται αποσπασματικά ο ανδριάντας του Αντίοχου Δ' (στη δεξιά κόγχη που έχει καταστραφεί βρισκόταν ο ανδριάντας του ιδρυτή της δυναστείας Σελεύκου Α' Νικάτορα). Έντονα συμβολικός ο γλυπτός διάκοσμος αποτελεί μια «φωτογραφική» περίληψη της ζωής και της δημόσιας δράσης ενός πολίτη του κόσμου στην Αθήνα των αυτοκρατορικών χρόνων.

Η Αθήνα στον χρόνο

Νεολιθική εποχή	(3500-3200 π.Χ.)	Αρχαϊκή εποχή	(700-480 π.Χ.)	Ρωμαϊκή εποχή	(86 π.Χ.-330)	Οθωμανική κυριαρχία	(1456-1833)
Εποχή του Χαλκού	(3200-1050 π.Χ.)	Κλασική εποχή	(480-323 π.Χ.)	Βυζαντινή εποχή	(330-1204)	Νεότερα χρόνια	(1833-1945)
Γεωμετρική εποχή	(1050-700 π.Χ.)	Ελληνιστική εποχή	(323-86 π.Χ.)	Λατινική κυριαρχία	(1204-1456)	Σύγχρονα χρόνια	(1945-σήμερα)

Στενά δεμένα με τις τύχες της πόλης σε κάθε εποχή, τα τείχη αφηγούνται την ίδια την ιστορία της. Οι ενημερωτικές πινακίδες μάς πληροφορούν ότι στεκόμαστε μπροστά σε ένα κομβικό σημείο της αρχαίας οχύρωσης, όπου μπορούμε να αφουγκραστούμε τον απόηχο δύσκολων καιρών. Από τα σπουδαιότερα μνημεία του αρχαιολογικού χώρου των δυτικών λόφων το Διατείχισμα, αποτελεί «προϊόν» μιας εκατονταετίας φορτισμένης με ανατροπές και κινδύνους. Με τη λήξη του Πελοποννησιακού Πολέμου (404 π.Χ.) οι Αθηναίοι υποχρεώθηκαν από τους Σπαρτιάτες να γκρεμίσουν τα τείχη του άστεως, του Πειραιά και τα Μακρά Τείχη. Η ταπείνωση ήταν πρωτόγνωρη για την πόλη, που φρόντισε να ξαναχτίσει τις οχυρώσεις αμέσως μετά την αποκατάσταση της δημοκρα-

τίας από τον [Κόνωνα](#) (394 π.Χ.). Ακολούθησαν χρόνια γκρίζα για την πάλαι ποτέ κυρίαρχη Αθήνα, που πορεύτηκε υπό την απειλή της ανερχόμενης μακεδονικής δύναμης, η οποία εκτός των άλλων διέθετε στο πολεμικό της οπλοστάσιο και τις πλέον προηγμένες πολιτορκετικές μεθόδους. Οι συνθήκες επέβαλαν την επισκευή των τειχών στο β' μισό του 4ου αι. π.Χ., ενώ πιθανώς μετά τη μάχη της Χαιρώνειας (338 π.Χ.) και με τον κίνδυνο προ των πυλών οι Αθηναίοι προχώρησαν και σε μεγάλης κλίμακας ενισχυτικά έργα. Κατασκεύασαν το Προτείχισμα στην εξωτερική πλευρά της οχύρωσης δημιουργώντας μια επιπλέον γραμμή άμυνας και μπροστά του έσκαψαν μια μεγάλη τάφρο που γέμιζε νερό σε περίπτωση πολιορκίας. Λίγο αργότερα ύψωσαν το Διατείχισμα κατά

μήκος της κορυφογραμμής των λόφων της Πνύκας, των Μουσών και των Νυμφών, με κατεύθυνση βορειοδυτικά-νοτιοανατολικά. Στα φυσικά περάσματα μεταξύ των λόφων που χρησιμοποιούνταν και ως δρόμοι ανοίχτηκαν οι δύο κύριες πύλες του: οι «Μελιτίδες» στα βόρεια (ανάμεσα στους λόφους της Πνύκας και των Νυμφών) και το «Δίπυλον υπέρ των Πυλών» στα νότια (ανάμεσα στους λόφους των Μουσών και της Πνύκας). Μπροστά μας βλέπουμε τα κατάλοιπα του νότιου πύργου του «Διπύλου υπέρ των Πυλών» που είναι χτισμένος με ορθογώνιους ογκόλιθους (το υπόλοιπο τμήμα έχει καλυφθεί από τις διαμορφώσεις του Πικιώνη). Ήταν η σπουδαιότερη από τις δύο πύλες, επειδή από αυτήν διερχόταν η πολυσύχναστη «διά Κοίλης οδός», στο σημείο της σύγκλισης των λόφων των Μουσών και της Πνύκας. Δυτικά συναντάμε τα «Κιμώνεια Μνήματα», μια λαξευτή κατασκευή στον βράχο, όπου σύμφωνα με την παράδοση ήταν ο οικογενειακός τάφος του Κίμωνα στον οποίο τάφηκε και ο Θουκυδίδης (η λανθασμένη ταύτιση οφείλεται σε παρερμηνεία του Ηρόδοτου και του Πausανία). Στο πάνω μέρος της εισόδου μια επιγραφή του 3ου αιώνα αναφέρει το όνομα κάποιου Ζωσιμianού και απειλεί με χρηματική ποινή τους επίδοξους τυμβωρύχους! Στο επίπεδο του ανδίου πάνω από τα «Κιμώνεια Μνήματα» βρισκόταν το Ιερό της Μητρός και κοντά του μια πλατεία με επτά λαξευτά κα-

θίσματα στη σειρά και έναν πάγκο σαν εξέδρα (Επτάθρονο) που σχετιζόταν με τη λατρεία της Κυβέλης. Με συνολικό μήκος 900 μ. περίπου και πλάτος 3 μ. το Διατείχισμα ενίσχυσε την άμυνα του δυτικού τμήματος της πόλης, αλλά ταυτόχρονα μείωσε την έκτασή της, περιορίζοντας στο μισό του μήκους του το δυτικό σκέλος του Θεμιστοκλείου τείχους. Έμειναν έτσι εκτός οχύρωσης μεγάλες περιοχές της Κοίλης και της Μελίτης, με συνέπεια να ερημώσουν σταδιακά δίνοντας τη θέση τους σε ένα εκτεταμένο νεκροταφείο. Με εξαίρεση τα χρόνια μετά την επιδρομή των [Ερούλων](#) (267), που η κατοίκηση συρρικνώθηκε στα βόρεια της Ακρόπολης, το τείχος των λόφων αποτέλεσε την κύρια γραμμή άμυνας του δυτικού τμήματος της Αθήνας ως τα βυζαντινά χρόνια. Μια προσεκτική ματιά στα κατάλοιπά του με τις διαφορετικές οικοδομικές τεχνικές (που αντιστοιχούν σε έντε οικοδομικές φάσεις) και τα ποικίλα υλικά δόμησης αποκαλύπτει τις συνεχείς επισκευές και ενισχύσεις που έγιναν με τα χρόνια. Το Διατείχισμα και η Πνύκα ανασκάφηκαν από την Ελληνική Αρχαιολογική Εταιρεία και την Αμερικανική Αρχαιολογική Σχολή. Σήμερα το απαράμιλλης ομορφιάς φυσικό τοπίο αποπνέει μια αίσθηση γαλήνης, στον αντίποδα των ταραγμένων εποχών που μετέτρεψαν τους ειρηνικούς λόφους οι οποίοι κάποτε έσφυζαν από ζωή σε απόρθητο οχυρό.

Η Αθήνα στον χρόνο

Νεολιθική εποχή	(3500-3200 π.Χ.)	Αρχαϊκή εποχή	(700-480 π.Χ.)	Ρωμαϊκή εποχή	(86 π.Χ.-330)	Οθωμανική κυριαρχία	(1456-1833)
Εποχή του Χαλκού	(3200-1050 π.Χ.)	Κλασική εποχή	(480-323 π.Χ.)	Βυζαντινή εποχή	(330-1204)	Νεότερα χρόνια	(1833-1945)
Γεωμετρική εποχή	(1050-700 π.Χ.)	Ελληνιστική εποχή	(323-86 π.Χ.)	Λατινική κυριαρχία	(1204-1456)	Σύγχρονα χρόνια	(1945-σήμερα)

Ο αριστοτεχνικά διαμορφωμένος υπαίθριος χώρος του Λουμπαρδιάρη είναι οργανικό στοιχείο αλλά και κομβικό σημείο της διαδρομής του Πικιώνη που οδηγεί στους λόφους, επειδή μετά το Άνδριο αποτελεί τη δεύτερη «συνθήκη θέασης» του Παρθενώνα. Ο χώρος αγκαλιάζει τον επισκέπτη, ενώ ταυτόχρονα είναι διαμπερής και όχι αποκλεισμένος, με παράλληλο προσανατολισμό στη νοτιή προέκταση του διαμήκους άξονα του ίδιου του αρχαίου ναού. Ακό-

μη και η κεκλιμένη στέγη του εγκαταλελειμμένου σήμερα «Αναπαυτηρίου» στρέφεται προς την ίδια κατεύθυνση. Εδώ οι χαράξεις είναι ιδιαίτερα εμφανείς: γύρω από τον Άγιο Δημήτριο οι αρμοί της δαπεδόστρωσης καθοδηγούν το βλέμμα μας ήδη καθώς περνάμε το πρόπυλο. Η συνολική διαμόρφωση είναι τόσο ομοιογενής, που δύσκολα συνειδητοποιεί κανείς πως πρόκειται για μεταγενέστερη προσθήκη γύρω από τον κατά πολύ παλιότερο ναό του Αγίου Δη-

μητρίου. Όλα είναι ενταγμένα με τέτοιο τρόπο στο τοπίο, ώστε να δίνουν την εντύπωση ότι βρίσκονταν πάντοτε εδώ. Το ίδιο πνεύμα άλλωστε διακρίνει το σύνολο των διαμορφώσεων των λόφων και της Ακρόπολης, που έχουν εύστοχα χαρακτηριστεί «άχρονες». Ο Πικιώνης σχεδίασε μια στάση ανάπαυσης για το σώμα, τον νου και το βλέμμα, με δομικά στοιχεία το ξύλινο πρόπυλο, τον ανοιχτό εξώστη, το «Αναπαυτήριο», τον βυζαντινό ναό, τις πλακοστρώσεις. Η όλη διάταξη αντλεί την έμπνευσή της από τα αρχαία υπαίθρια ιερά, δημιουργώντας ταυτόχρονα απροσδόκητες θέες και διεξόδους για το βλέμμα (οπτικές φυγές) στη γύρω καταπράσινη περιοχή με το «βαρύ» ιστορικό φορτίο. Ένα πρωτότυπο μωσαϊκό υλικών και μορφοπλαστικών πειραματισμών ο ναός, συνδυαστικός κρίκος ανάμεσα στην αρχαιότητα, το Βυζάντιο και το σήμερα, αφηγείται τη δική του ενδιαφέρουσα ιστορία. Στα αρχαία χρόνια ορθωνόταν στη θέση του ο βόρειος πύργος του «Διπύλου υπέρ των Πυλών», με το υπαίθριο ιερό του Ηρακλή ή του Αίαντα που προστάτευαν τις πύλες αλλά και τη γειτονική Μελίτη, όπου η λατρεία τους ήταν πολύ διαδεδομένη. Οι αιώνες κύλισαν αλλά η πανάρχαια συνήθεια της ανάγκης της «άνωθεν» προστασίας των πυλών επιβίωσε και στα βυζαντινά χρόνια. Τη θέση των αρχαί-

ων θεοτήτων πήρε ο στρατιωτικός Άγιος Δημήτριος, στον οποίο αφιερώθηκε ένας μικρός ναός που χτίστηκε πιθανότατα τον 12ο αιώνα στον αρχιτεκτονικό τύπο της μονόκλιτης καμαροσκέπαστης βασιλικής. Η ονομασία «Λουμπαρδιάρης» που σημαίνει κανονιέρης οφείλεται μάλλον στην ως εκ θαύματος σωτηρία του ναού από τα κανόνια του διοικητή της Ακρόπολης Γιουσούφ, που στράφηκαν εναντίον του από τα Προπύλαια την παραμονή της γιορτής του Αγίου στα χρόνια 1640-1650. Σύμφωνα με άλλη άποψη προήλθε από κάποιον Λομβαρδό που είχε σχέση με την περιοχή. Το κτίσμα υπέστη προσθήκες και μετασκευές, ενώ οι τοιχογραφίες στο εσωτερικό του χρονολογούνται από κτητορική επιγραφή το 1735. Το εμπνευσμένο άγγιγμα του Πικιώνη εμφύσησε νέα πνοή στο ιστορικό εκκλησάκι. Η σημερινή του μορφή προήλθε από ανακατασκευή της μεταβυζαντινής του φάσης (του 16ου αιώνα), με την προσθήκη νάρθηκα και εκτεταμένες διακοσμήσεις στους εξωτερικούς τοίχους, οι οποίοι «κεντήθηκαν» με ποικίλα υλικά που σχηματίζουν λαϊκότροπα μοτίβα. Επιβάλλεται μια βόλτα γύρω του για να «διαβάσουμε» τη μοναδική μορφοπλαστική γλώσσα του αρχιτέκτονα, που καταργεί τα όρια ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και τις διακοσμητικές τέχνες!

Η Αθήνα στον χρόνο

Νεολιθική εποχή	(3500-3200 π.Χ.)	Αρχαϊκή εποχή	(700-480 π.Χ.)	Ρωμαϊκή εποχή	(86 π.Χ.-330)	Οθωμανική κυριαρχία	(1456-1833)
Εποχή του Χαλκού	(3200-1050 π.Χ.)	Κλασική εποχή	(480-323 π.Χ.)	Βυζαντινή εποχή	(330-1204)	Νεότερα χρόνια	(1833-1945)
Γεωμετρική εποχή	(1050-700 π.Χ.)	Ελληνιστική εποχή	(323-86 π.Χ.)	Λατινική κυριαρχία	(1204-1456)	Σύγχρονα χρόνια	(1945-σήμερα)

Στην κατηφορική χαράδρα ανάμεσα στους λόφους των Μουσών, της Πνύκας και των Νυμφών, διακρίνουμε τα κατάλοιπα της εμπορικής αμαξίτης αρτηρίας «υπερτοπικής σημασίας», που διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στη ζωή της αρχαίας Αθήνας.

Σε αντίθεση με την πλειοψηφία των ανώνυμων δρόμων που όργωναν σαν δίχτυ το άστυ, η «διά Κοίλης οδός» είναι επώνυμη αφού η ονομασία της παραδίδεται από τον Ηρόδοτο. Τα λαξευμένα στον βράχο κατάλοιπά της που παρέμειναν ορατά στο πέρασμα του χρόνου τράβηξαν την προσοχή των περιηγητών, οι οποίοι τα αποτύπωσαν ήδη από τον 17ο αιώνα. Πρόσφατα οι ανασκαφές για την Ενοποίηση των Αρχαιολογικών Χώρων οδήγησαν στην αποκάλυψη και ανάδειξη της σπουδαίας οδού και πρόσφεραν

πολύτιμες πληροφορίες για την «πόλη των βράχων». Η «διά Κοίλης οδός» ξεκινούσε από τη βόρεια κλιτύ της Ακρόπολης, διασταυρωνόταν με άλλους δρόμους του νοτιοδυτικού τμήματος της πόλης, περνούσε από το «Δίπυλον υπέρ των Πυλών», διέσχιζε την πυκνοκατοικημένη συνοικία της Κοίλης και έβγαινε από την πόλη μέσω μιας ανώνυμης πύλης διερχόμενη μέσω των Μακρών Τειχών. Άλλωστε το φυσικό πέρασμα προς τον Πειραιά που ακολουθούσε η πορεία της οδού ήταν αυτό που καθόριζε και τη χάραξη των Μακρών Τειχών, που ένωσαν το άστυ με τα λιμάνια του. Οι αρχαίες πηγές μάς πληροφορούν ότι η οδός ήταν σε χρήση από τα αρχαϊκά χρόνια, όταν ξεκίνησαν και οι συνεδριάσεις της Εκκλησίας του Δήμου στον πλαϊνό λόφο της Πνύκας. Μετά τα Περσικά κατασκευάστηκε το Θεμιστόκλειο τείχος (479 π.Χ.). Ήταν μια τομή στην οικιστική εξέλιξη των δυτικών λόφων που έβαλε εντός της οργανωμένης πόλης τις συνοικίες της Κοίλης και της Μελίτης, με αποτέλεσμα να γίνουν οι πιο πυκνοκατοικημένες του άστεως. Ο αριστοκρατικός Δήμος της Μελίτης που ανήκε στην Κεκροπίδα φυλή αντλούσε την αίγλη του και από τη γειτνίασή του με την Πνύκα. Εκτεινόταν από τον Αγοραίο Κολωνό ως τους λόφους των Νυμφών και της Πνύκας με πολύ πυκνή κατοίκηση, ενώ ανατολικά συνόρευε με τον Δήμο του Κολλυτού. Ήταν τόπος κατοικίας επιφανών πολιτών,

όπως ο Μιλτιάδης, ο νικητής του Μαραθώνα, ο γιός του Κίμωνας, καθώς και ο Θεμιστοκλής, ο θριαμβευτής της Σαλαμίνας. Ο Δήμος της Κοίλης ανήκε στην Ιπποθωντίδα φυλή και καταλάμβανε τη βαθιά χαράδρα ανάμεσα στον λόφο των Μουσών και την Πνύκα. Ο χαρακτήρας του ήταν πιο «λαϊκός» εξαιτίας του πολυσύχναστου εμπορικού δρόμου που τον διέσχιζε. Σε καιρό ειρήνης η «διά Κοίλης οδός» πρόσφερε προστασία στους εμπόρους που κατέφθαναν φορτωμένοι με εμπορεύματα από τα λιμάνια, ενώ στον πόλεμο τη χρησιμοποιούσαν για ανεφοδιασμό. Στη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου αποτέλεσε καταφύγιο για τους Αθηναίους. Η κατασκευή του Διατειχίσματος άλλαξε ριζικά την οικιστική εικόνα των δυτικών λόφων και επηρέασε δραματικά τη ζωή των ανθρώπων. Ολόκληρες γειτονιές των δύο συνοικιών έμειναν ξαφνικά εκτός των τειχών και άρχισαν σιγά σιγά να ερημώνουν (στην περίπτωση της Κοίλης σίγουρα έπαιξε ρόλο και η μεταφορά των συνεδριάσεων της Εκκλησίας του Δήμου από την Πνύκα στο Διονυσιακό Θέατρο). Με τα χρόνια, ένα μεγάλο νεκροταφείο απλώθηκε πάνω από τα άδεια σπίτια και την έρημη οδό, που επεκτάθηκε ακόμη περισσότερο μετά την καταστροφή των Μακρών Τειχών από τον **Σύλλα** (86 π.Χ.). Ωστόσο, ένα στενό πέρασμα παρέμεινε σε χρήση για πολλά χρόνια και ως τον 19ο αιώνα η αρχαία διαδρομή ήταν ακόμη η

συντομότερη δίοδος προς τον Πειραιά. Λένε μάλιστα πως αυτό τον δρόμο ακολούθησαν οι αρχαιότερες που απέσπασε ο Έλγιν για να φθάσουν στο λιμάνι! Στα πρώτα βήματα του νεότερου ελληνικού κράτους, κάποιοι πρότειναν η νέα οδός προς τον Πειραιά να ακολουθήσει την αρχαία χάραξη, ωστόσο επικράτησε η άποψη του **Κλέντσε** με αποτέλεσμα να γίνει αμαξίτη η ήδη υπάρχουσα οδός Πειραιώς. Έναν αιώνα περίπου αργότερα ξεκίνησε η κατασκευή ενός υπαίθριου θεάτρου («θέατρο Μπαστιά») στα πρότυπα των αρχαίων, που κατεδαφίστηκε το 2000 για να αναδειχτεί ο αρχαιολογικός χώρος. Τι διακρίνουμε σήμερα από όλα αυτά; Τον λαξευμένο στον βράχο διπλής κατεύθυνσης δρόμο που σε κάποια σημεία έφθανε τα 8,5 μ. σε πλάτος, με πεζοδρόμια με αντιστοιχιστικές ραβδώσεις στη νότια πλευρά και αγωγό ομβρίων υδάτων στη βόρεια, τις αυλακώσεις για τις άμαξες στις διασταυρώσεις και στις εκτροπές της οδού με τα χαρακτηριστικά κλειδιά («ψαλίδια») για την εκτροπή των αμαξών που κινούνταν αντίθετα, πυκνά κατάλοιπα από δημόσια κτίρια, στοές, κατοικίες, αποθήκες και καταστήματα (η Κοίλη διέθετε μεγάλη αγορά), μικρότερους δρόμους και αποχετευτικούς αγωγούς, αλλά και τους τάφους των νεκρών που «κατοίκησαν» με τη σειρά τους εδώ. Ένα από τα πιο πυκνογραμμένα «κεφάλαια» της οικιστικής ιστορίας της Αθήνας λαξευμένο στον βράχο!

Η Αθήνα στον χρόνο

Νεολιθική εποχή (3500-3200 π.Χ.)	Αρχαϊκή εποχή (700-480 π.Χ.)	Ρωμαϊκή εποχή (86 π.Χ.-330)	Οθωμανική κυριαρχία (1456-1833)
Εποχή του Χαλκού (3200-1050 π.Χ.)	Κλασική εποχή (480-323 π.Χ.)	Βυζαντινή εποχή (330-1204)	Νεότερα χρόνια (1833-1945)
Γεωμετρική εποχή (1050-700 π.Χ.)	Ελληνιστική εποχή (323-86 π.Χ.)	Λατινική κυριαρχία (1204-1456)	Σύγχρονα χρόνια (1945-σήμερα)

Από τον Άγιο Δημήτριο τον Λουμπαρδιάρη μια απλή ατραπός οδηγεί στον λόφο της Πνύκας, τυπικό δείγμα του σεβασμού που έτρεφε ο Πικιώνης προς την αρχαία κληρονομιά. Καθώς διατηρείται η διαμόρφωση του αρχαίου τοπίου, ο αρχιτέκτονας «περιορίζει την επέμβασή του στο ελάχιστο και αποφεύγει κάθε δική του προσθήκη». Ο αρχαι-

ολογικός χώρος της Πνύκας είναι μια μεγάλη ημικυκλική θεατροειδής έκταση, όπου δεσπόζει το μνημειώδες συγκρότημα του χώρου συγκέντρωσης της Εκκλησίας του Δήμου, η οποία ασχολιόταν με τα σπουδαία ζητήματα της πόλης. Άλλωστε και η ίδια η ονομασία της (Πνύκα< πυκνός) φανερώνει πως στον υπαίθριο χώρο της συγκεντρωνό-

ταν πολύς κόσμος. Μετά την κατάλυση της τυραννίδας των Πεισιστρατιδών οι συνεδριάσεις έγιναν πιο συχνές. Αρχικά οι εκκλησιάζοντες στέκονταν όρθιοι ή κάθονταν στα βράχια, ενώ αργότερα ίσως υπήρχαν και ξύλινα θρανία. Στέγαστρο δεν υπήρχε και οι συνεδριάσεις ξεκινούσαν νωρίς το πρωί πριν ανέβει ο ήλιος. Δικαίωμα συμμετοχής είχαν όλοι

οι ενήλικες Αθηναίοι, ενώ από τον 4ο αι. π.Χ. θεσπίστηκε εκκλησιαστικός μισθός. Παρόντες ήταν και οι κλητήρες, που ωθούσαν τον κόσμο «διά σχοινίου μεμιλωμένου» (βαμμένου με κόκκινο χρώμα), έτσι ώστε όσοι είχαν χρώμα πάνω τους να μην δικαιούνται τους τρεις οβολούς της αμοιβής! Το σήμα για την έναρξη των συνεδριάσεων δινόταν από σημαία που κυμάτιζε στην Πνύκα, ενώ είχε προηγηθεί τελετή στον Δία με τον κήρυκα να απαγγέλει αρές (κατάρες) σε όποιον τολμούσε να εξαπατήσει τον λαό. Το μνημειώδες συγκρότημα χτίστηκε σε τρεις οικοδομικές φάσεις. Στην πρώτη διαμόρφωση (περ. 500 π.Χ.), που συνδέεται με τις πολιτικές αλλαγές επί Κλεισθένη, ως κοίλο χρησιμοποιήθηκε η φυσική πλαγιά (χωρητικότητα 5.000 ανθρώπων), αφού πρώτα ομαλοποιήθηκε η ασβεστολιθική επιφάνειά της. Το βήμα τοποθετήθηκε στα βόρεια, ενώ οι εκκλησιάζοντες είχαν στραμμένο το βλέμμα προς την Αρχαία Αγορά, τον Άρειο Πάγο και τα Προπύλαια. Εδώ εκφώνησαν λόγους οι Μιλτιάδης, Θεμιστοκλής και Αριστείδης. Στη δεύτερη φάση (400 π.Χ.) ο χώρος επεκτάθηκε προς τα βόρεια λόγω της αύξησης των εκκλησιάζοντων και των αρμοδιοτήτων της Εκκλησίας. Κατασκευάστηκε ένας μεγάλος αναλημματικός τοίχος που δημιουργήσε ένα είδος θεατρικού κοίλου (χωρητικότητα 6.000 ανθρώπων). Το

Η Αθήνα στον χρόνο

Νεολιθική εποχή	(3500-3200 π.Χ.)	Αρχαϊκή εποχή	(700-480 π.Χ.)	Ρωμαϊκή εποχή	(86 π.Χ.-330)	Οθωμανική κυριαρχία	(1456-1833)
Εποχή του Χαλκού	(3200-1050 π.Χ.)	Κλασική εποχή	(480-323 π.Χ.)	Βυζαντινή εποχή	(330-1204)	Νεότερα χρόνια	(1833-1945)
Γεωμετρική εποχή	(1050-700 π.Χ.)	Ελληνιστική εποχή	(323-86 π.Χ.)	Λατινική κυριαρχία	(1204-1456)	Σύγχρονα χρόνια	(1945-σήμερα)

στον βράχο, στις οποίες ήταν τοποθετημένες ενεπίγραφες πλάκες με ανάγλυφα ανθρώπινα μέλη, αφιερωμένες στον Ύψιστο Δία. Το σπουδαίο υπαίθριο ιερό δημιουργήθηκε στα τέλη του 5ου αι. π.Χ. και παρέμεινε σε λειτουργία ως τα ρωμαϊκά χρόνια (1ος αιώνας). Στα τέλη του 4ου αι. π.Χ. οι συνεδριάσεις μεταφέρθηκαν στο Διονυσιακό Θέατρο και το πολιτειακό όργανο έχασε τον κυρίαρχο ρόλο του. Ίσως αυτός είναι ο λόγος που ο Πausanίας που επισκέφτηκε την Αθήνα τον 2ο αιώνα δεν αναφέρει καθόλου την Πνύκα. Στις αρχές του 20ού αιώνα οι ανασκαφές της Αρχαιολογικής Εταιρείας επιβεβαίωσαν την ταύτιση με την αρχαία Πνύκα, που ως τότε βασιζόταν στις μαρτυρίες των αρχαίων συγγραφέων και σε έναν «όρο» (ενεπίγραφη λίθινη στήλη). Ακολούθησαν ανασκαφικές έρευνες στα χρόνια 1930-1937. Σήμερα ο ειδυλλιακός αρχαιολογικός χώρος προσελκύει «μνημένους» περιπατητές και τουρίστες, οι οποίοι προσεγγίζουν με σεβασμό τα λιτά απομεινάρια του εμβληματικού μνημείου που είναι συνώνυμο με την αθηναϊκή δημοκρατία. Τα λαξέυματα απηχούν τους λόγους που εκφώνησαν εδώ σπουδαίοι πολιτικοί, ρήτορες και ελεύθεροι πολίτες στην αρχαιότητα (αλλά και ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης στα νεότερα χρόνια), οι οποίοι καθόρισαν τις τύχες της πόλης. Το 2017 ο χώρος με το «βαρύ» συμβολικό φορτίο έγινε το υποβλητικό σκηνικό όπου ο γάλλος πρόεδρος Εμανουέλ Μακρόν ζήτησε την αναγέννηση της Ευρώπης, σε μια ιστορική ομιλία μεστή περιεχομένου.

βήμα άλλαξε προσανατολισμό και τοποθετήθηκε προς τα νοτιοδυτικά, για να υποδεχτεί τους περίφημους ρήτορες Δημοσθένη, Αισχίνη και Ισοκράτη. Σήμερα βλέπουμε τα κατάλοιπα της τρίτης οικοδομικής φάσης. Ο συνολικός σχεδιασμός παρέμεινε ίδιος αλλά σε μεγαλύτερη κλίμακα, στο πλαίσιο του φιλόδοξου οικοδομικού προγράμματος του ρήτορα Λυκούργου (330-326 π.Χ.). Χτίστηκε ένας μνημειώδης αναλημματικός τοίχος βορειότερα των προηγούμενων

και το κοίλο (χωρητικότητα 13.500 ανθρώπων) μεγάλωσε ακόμη περισσότερο. Η πρόσβαση γινόταν από κεντρική κλίμακα απέναντι από την οποία σμιλεύτηκε στον φυσικό βράχο το μνημειώδες βήμα («λίθος») με τις τρεις βαθμίδες (μήκους 9 μ. και ύψους 1,10 μ.) που δεσπόζει στον αρχαιολογικό χώρο. Την ίδια εποχή άρχισε και η ανέγερση δύο στοών με πρόπυλο ανάμεσά τους για την προστασία από τις καιρικές συνθήκες, που έμειναν ημιτελείς λόγω της κα-

τασκευής του Διατειχίσματος στην πίσω πλευρά. Η θεμελίωση μιας κατασκευής στον βράχο πάνω από το βήμα ανήκει στον μνημειώδη βωμό του Αγοραίου Διός, προστάτη των ρητόρων, ο οποίος στα χρόνια του Αυγούστου μεταφέρθηκε στην Αρχαία Αγορά μπροστά από το Μητρώο. Νοτιότερα βρισκόταν το Ηλιότροπιον του Μέτωνος, ένα ηλιακό ρολόι που επινόησε και κατασκεύασε ο σπουδαίος αστρονόμος και γεωμέτρης. Ανατολικά βλέπουμε μια σειρά από κόγχες

Η Αθήνα στον χρόνο

Νεολιθική εποχή	(3500-3200 π.Χ.)	Αρχαϊκή εποχή	(700-480 π.Χ.)	Ρωμαϊκή εποχή	(86 π.Χ.-330)	Οθωμανική κυριαρχία	(1456-1833)
Εποχή του Χαλκού	(3200-1050 π.Χ.)	Κλασική εποχή	(480-323 π.Χ.)	Βυζαντινή εποχή	(330-1204)	Νεότερα χρόνια	(1833-1945)
Γεωμετρική εποχή	(1050-700 π.Χ.)	Ελληνιστική εποχή	(323-86 π.Χ.)	Λατινική κυριαρχία	(1204-1456)	Σύγχρονα χρόνια	(1945-σήμερα)

Γλωσσάρι

Αναστάσιος Ορλάνδος (1887-1979)

Αρχιτέκτονας, αρχαιολόγος και ακαδημαϊκός, ο σημαντικότερος ερευνητής της ελληνικής αρχιτεκτονικής και ένας από τους θεμελιωτές της βυζαντινής αρχαιολογίας. Εργάστηκε στην αναστήλωση των μνημείων της Ακρόπολης και ήταν διευθυντής της Αναστήλωσης των αρχαίων και ιστορικών μνημείων της Ελλάδας.

Βασιλική

Ο πιο διαδεδομένος ναός των παλαιοχριστιανικών χρόνων (4ος-6ος αιώνας), που κατάγεται από τις ρωμαϊκές βασιλικές. Είναι μακρόστενο ορθογώνιο κτίριο με κόγχη στα ανατολικά, που στεγάζεται με δίρριχτη στέγη ή καμάρα και διαιρείται κατά μήκος με κιονοστοιχίες σε κλίτη.

Βουλεβάριο

Πλατιά οδός με ευρύχωρα πεζοδρόμια, συνήθως δενδροφυτεμένα, κατάλληλη για περιπάτους.

Δημήτριος ο Πολιορκητής (336-283 π.Χ.)

Βασιλιάς της Μακεδονίας και διάδοχος του Μεγάλου Αλεξάνδρου. Συμβασίλευσε με τον πατέρα του Αντίγονο Α΄ Μονόφθαλμο στη δυτική Ασία. Στην εκστρατεία του εναντίον του μακεδόνα βασιλιά Κάσσανδρου απελευθέρωσε την Αθήνα (307 π.Χ.), την οποία και ανακατέλαβε αργότερα.

Ελαιώνας

Υποβαθμισμένη συνοικία της Αθήνας, κοντά στον κόμβο της Λεωφόρου Κηφισού με την Ιερά Οδό. Στην αρχαιότητα ήταν μια κατάφυτη έκταση με ελαιόδεντρα με ιερό χαρακτήρα, εκτός των τειχών της πόλης. Στα βυζαντινά χρόνια γέμισε εκκλησίες και διατήρησε τον αγροτικό της χαρακτήρα, ενώ μετά την Απελευθέρωση οι καλλιέργειες έδωσαν τη θέση τους στις βιοτεχνίες.

Έντουαρτ Σάουμπερτ (1804-1860)

Γερμανός αρχιτέκτονας, πολεοδόμος και αρχαιολόγος,

συντάκτης μαζί με τον Κλεάνθη του πρώτου πολεοδομικού σχεδίου της νεότερης Αθήνας. Ασχολήθηκε με τη συντήρηση και ανάδειξη των μνημείων της Ακρόπολης, ιδιαίτερα με την αναστήλωση του ναού της Αθηνάς Νίκης.

Έρουλοι

Γερμανικό φύλο, με κοιτίδα τις σκανδιναβικές χώρες, που εγκαταστάθηκε μεταξύ Βαλτικής και Μαύρης Θάλασσας στα ρωμαϊκά χρόνια. Έκαναν επιδρομές στις ανατολικές περιοχές της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας και λεηλάτησαν την Αθήνα το 267, ισοπεδώνοντας σχεδόν τα περισσότερα δημόσια κτίρια.

Ζωφόρος

Διακοσμητική ζώνη του θριγκού των ιωνικών αρχαίων ναών μεταξύ του επιστυλίου και του γείσου, η οποία έφερε γραπτές ή ανάγλυφες παραστάσεις ανθρώπων και ζώων (όπως στον Παρθενώνα και τον ναό του Ηφαίστου και της Αθηνάς) σε συνεχείς σκηνές.

Κόνωνας (περ. 444-389 π.Χ.)

Αθηναίος ναύαρχος που έδρασε κυρίως στον Πελοποννησιακό Πόλεμο και την πρώτη δεκαετία του 4^{ου} αι. π.Χ. Ήταν θερμός αθηναίος πατριώτης και ένας από τους πιο αξιόλογους στρατιωτικούς της εποχής του. Χρησιμοποίησε την περσική δύναμη προς όφελός του για να αποδυναμώσει τη Σπάρτη και να ξανακάνει την Αθήνα υπολογίσιμη δύναμη.

Κρηπίδα (ή κρηπίδωμα)

Το βάθρο πάνω στο οποίο οικοδομείται ένα αρχαίο κτίριο. Αποτελείται από τρεις αναβαθμούς (σκαλοπάτια), από τα οποία ο ανώτερος ονομάζεται στυλοβάτης γιατί εκεί στηρίζονται οι κίονες (στύλοι).

Λέο φον Κλέντσε (1784-1864)

Γερμανός αρχιτέκτονας και πολεοδόμος, ο σπουδαιότερος εκπρόσωπος του κλασικισμού και του αναγεννησιακού ρυθμού στη Γερμανία. Αναθεώρησε το πρώτο πολεοδομικό σχέδιο της

Αθήνας (των Κλεάνθη και Σάουμπερτ) και εργάστηκε για την καταγραφή, μελέτη και διάσωση των ελληνικών αρχαιοτήτων.

Λεύκιος Κορνήλιος Σύλλας (138-78 π.Χ.)

Ρωμαίος στρατηγός και πολιτικός με ηγετικό ρόλο στην πολιτική ζωή της Ρώμης. Κατά τον πόλεμο εναντίον του Μιθριδάτη ΣΤ΄ του Πόντου κατέλαβε και λεηλάτησε την Αθήνα (86 π.Χ.).

Νεοκλασικισμός

Αρχιτεκτονικός ρυθμός που αναπτύχθηκε στη δυτική Ευρώπη τον 18ο και 19ο αιώνα και μεταλαμπαδεύτηκε στην Ελλάδα στην πιο λιτή εκδοχή του. Τα νεοκλασικά κτίρια μιμούνται οικοδομήματα της αρχαιότητας και χαρακτηρίζονται από τριμερή διάταξη και αρχιτεκτονικά στοιχεία όπως κίονες και επιστύλια.

Σταμάτης Κλεάνθης (1802-1862)

Αρχιτέκτονας, πολεοδόμος και δημιουργός μαζί με τον Σάουμπερτ του πρώτου πολεοδομικού σχεδίου της νεότερης Αθήνας. Μετά τις αντιδράσεις που προκλήθηκαν ο Κλεάνθης στράφηκε ως ελεύθερος επαγγελματίας στην αρχιτεκτονική. Έργα του στην Αθήνα είναι η διαμόρφωση της οικίας Κλεάνθη (Παλιό Πανεπιστήμιο) και η βίλα Ιλίσια (Βυζαντινό και Χριστιανικό Μουσείο).

Χορηγικό μνημείο

Τα αρχαία χορηγικά μνημεία ήταν πολυτελείς κατασκευές με τη μορφή μικρού ναού ή κίονα. Χρησίμευαν ως περίτεχνες βάσεις για τους μεταλλικούς τρίποδες, που έπαιρναν ως έπαθλο οι χορηγοί των βραβευμένων παραστάσεων στους δραματικούς αγώνες.